

Az olvasó

„Még egy évszázad olvasó – s maga a szellem is bűzleni fog.” Már jócskán elmúlt egy évszázad azóta, hogy Friedrich Nietzsche német filozófus Zarathusztráról szóló könyvében ezt a mondatot leírta. Nem tudok olyan műszerről, amely a szellem romlottóságát mérné, de ha lenne ilyen, a mutatója valószínű igencsak kilengene.

De mi köze az olvasónak a szellemhez, mit ronthat el? Az író. Hosszú ennek a története. Csak egy példa. A tömeg kívánságára az állam, illetve a szakintézmények olyan írókat támogatnak, akik a könnyen megszerzett pénzért bármit megírnak. Így jön létre egy rakás ponyva, vagy olyan szakkönyvek és disszertációk tömkelege, amit senki sem olvas el. Érdekes Schopenhauernek az a megjegyzése, hogy a nagy emberek akkor írták legjobb műveiket, amikor ingyen, vagy nagyon kis tiszteletdíjért dolgoztak. Már ő észrevette, hogy olyan professzorok és irodalmárok foglalkoznak írással, akik pénzsűkékben vannak, ezért szépeket mondanak egymás műveiről, hogy megjelenhessenek. Ez ma sincs másképp. Az olvasót becsapják, nemcsak a pénzét, hanem az idejét is elrabolják. Így pedig az olvasásban el is lehet butulni. Mint ahogy a tv-nézésben, a rádióhallgatásban vagy az internetezésben. Tudjuk, a keresőprogramokban a találatok aszerint sorakoznak, hogy hányszor tekintettek meg valamit. Az emberek nagy része általában lényegtelen dolgot keres, így a keresett kifejezés kapcsán a súlytalan írások kerülnek előre. No meg vannak olyan szerzők is, akik szenzációs címeikkel magukra tudják vonni a figyelmet.

Noha mi már más időket élünk, s inkább az a probléma, hogy egyre kevesebbet olvasunk, de mégis érdemes elgondolkozni azon, hogy az olvasás elterjedésekor mire is figyelmeztettek a nagy írók. „A könyv egyetlen dologra hivatott, hogy ösztönzést merítsünk belőle” – írja a XIX. század első felében Ralph Waldo Emerson amerikai író. Goethe, a nagy német költő pedig ezt mondja: „Számomra egyébként minden gyűlöletes, ami csupán oktat, anélkül, hogy cselekvőképességemet gyarapítaná vagy közvetlenül

élénkebbé tenné.” Konfuciust is idézhetem, aki azt mondta: „Tanulni és nem gondolkodni: hiábavaló fáradság; gondolkodni és nem tanulni pedig: veszedelmes.” Az előbb említett Schopenhauer szerint amikor olvasunk, akkor más gondolkodik helyettünk. Ha ezt túlzásba vesszük, akkor fokozatosan elveszítjük azt a képességünket, hogy önállóan gondolkozzunk. Olyan bénító vélemény is kialakulhat, hogy mi „intellektuális törpék vagyunk” a korábbi korok embereihez képest. De – s most ismét egy XIX. századi író idézetek – mit számít ez a mi szempontunkból? „Az élő kutya többet ér mint a halott oroszlán.”

Most tulajdonképpen saját magam ellen beszéltem. Ezek az idézetek is azt bizonyíthatják, hogy más eszével gondolkodom. Így is lehet ezt értelmezni. De ahhoz, hogy nagy írókkal társalogjon valaki, fel kell hozzá nőni. Ahhoz is, hogy „közvetlenül Isten szavait” olvashassuk, fel kell nőni. Én még nem tudok jobb módszert ehhez a felnövekedéshez, mint az olvasást. Igaz, gyakran romlott szellemek árnyékában.

Szavak

Miért nincsen ereje és jelentése szavainknak? Mert nem jól használjuk őket. Legtöbbünknek ez a válasz ugrik be. „Vannak emberek, akik minden szót ismernek, ezért azt hiszik, hogy minden igazságot is ismernek” – olvasom Joseph Joubert egyik aforizmáját. Vajon elég-e, ha tudjuk, mit jelentenek pontosan a szavak? Vajon elég-e tudni használni, vagy még valami kell?

Mivel a kimondott szavaknak nincs hatása, sejtjük, hogy egy olyan társadalomra van szükségünk, ahol nem így folyik a kommunikáció, ahol, mint a szerelmesek között, a szavakra nincs szükség, értelmetlenné válnak, ahol a fa csak fa és a csillag is csak csillag. John Cage avantgárd zeneszerző gondolatait foglaltam össze. De mi kell ahhoz, hogy a fa megszólaljon, hogy itt érezzük mellettünk, amikor valaki kimondja vagy leírja?

Sokan ismerjük Nemes Nagy Ágnesnek a *Fák* című versét, amely így kezdődik: „Tanulni kell. A téli fákat. / Ahogyan talpig zúzmarások. / Mozdíthatatlan függönyök.” A vers oktat. A költőnő tudja, hogy akkor lenne igazi, ha mindenki érezné ezt a találkozást a fával és a folyóval, de ebben a versben ő még kívül áll, fölötte van tárgyának. Mégis egy-két szó áttöri ezt a határt, és tisztán áll előttünk. A tárgyak és a hangula-

tok megjelenítésében az egyik legjobb a Nemes Nagy Ágnesnél egy évvel fiatalabb Wisława Szymborska irodalmi Nobel-díjas lengyel költőnő. Magyar fordításban nem mindig lehet élvezni, mert ilyen stílusú magyar író, költő nem is nagyon volt. Néhány görög versfordításból lehetne ezt megtanulni. Jó példa Szapphónak a *Letűnt a fiastyúk...* című verse Babits Mihály fordításában: „Letűnt a fiastyúk és a / hold is: tovaszállt az éjféli; / elmúlt a találka-óra/ s én itt heverek – magamban!” Ebben a versben nincs semmi konkrét, megfogható, s a hangulatot, az érzést – mai kifejezéssel élve – fantasztikusan át tudta adni a költőnő. Nem tudom, hogyan alakult ki Wisława Szymborska stílusa, ki volt a mestere, de neki szinte mindig sikerül összenőnie a tárgyával. Így kezdődik a *Cím nélkül talán* című verse: „Úgy alakult, hogy egy fa tövében / ülök a parton, / napfényes reggelen. / Jelentéktelen esemény ez, / nem fog bevonulni a történelembe.”

A mai szöveggyártók, blogírók többsége nem küzd ilyen problémával, de azért mindannyian be szeretnének vonulni a történelembe. A mindentudó újságírók is azt gondolják, hogy választékos szavaikkal és ironizáló stílusukkal a mindenható mellett ülnek. Mivel minden szót ismernek, azt hiszik, hogy minden igazságot is ismernek. Fölényben érzik magukat, s olvasóikba is ilyen fölényérzetet táplálnak. Mintha őket nem érintené – Hamlettel szólva – „A hivatalnak packázásai... / a Zsarnok bosszúja, s a gögös ember dölyfe.” A hatalom éppen azt akarja, hogy szavainknak ne legyen ereje, hogy bírálóink falra hányt borsó legyen. A változásra a költők és az írók mutathatnának példát. Arra kellene törekedniük, hogy leírt és kimondott szavaiknak ereje és hitele legyen. És ha látják, hogy ez nem sikerült, akkor hallgassanak.

Addig is

Charles Bukowski amerikai író, költő egyik versében azt mondja, ha kreatív írást tanítana, azt javasolná hallgatóinak, hogy legyen egy-két boldogtalan szerelmük is közben. Ezeregy irányba folytathatnám most ezt az írást, s szinte biztos, hogy nem lennék eredeti. Mégis mi késztet arra, hogy folytassam? A hatalom, amelynek zsarnokságát valahogy – ugye – túl kell élni. Szerelmesnek lenni azért is jó, mert addig is nem a hatalommal, a politikával, a háborúval és a meggazdagodással foglalkozunk. Én most a szerelemről beszélek. Valójában a hatalommal való foglalkozást akarom háttérbe szorítani. Már régebben is így gondoltam, de most még inkább egyetértek Nietzsché-

nek azzal a véleményével, hogy kár a politikai és a gazdasági viszonyokkal bajlódni, mert így a legértékesebb dolgot, a szellemet tékozzoljuk el.

De nem lehetünk állandóan szerelmesek. Nem időzhetünk állandóan a szerelemben. Rilke német költő jut eszembe, aki szerint készenlétben lenni is elegendő foglalatosság. Ő elsősorban a költőről beszél, akit a nő szerelme lendíthet magasba, oda, ahol olyan művet teremthet, amelyben benne van minden, ami már magában él és életet ad. De nemcsak az ilyen alkotóképesség fokozása szempontjából hasznos a szerelem. Legyen az akár boldogtalan is. A tudomány kiderítheti ugyan, hogy milyen vegyi folyamatok játszódnak le egy szerelmes agyában, de a szerető viselkedését aligha tudja teljesen ellenőrizni. Aki igazából szerelmes, az kiszámíthatatlan. Koncentrációja néha a tetőfokra hág, máskor pedig a kisgyermeknél is könnyelműbben viselkedik. Olyasmit lát, amit senki más nem vesz észre, és ha úgy tetszik neki, alkalmazkodni sem fog még halála árán sem. Logikus, hogy a hatalom nem szereti az ilyen embereket.

A logika eszközeivel nem lehet a szerelemről beszélni. „Ha nincsen egyetlen ember, akit a szerelmemmel megszólíthatok, akkor válaszban sem reménykedhetem, és ha nincsen, aki a szerelmével megszólítana, akkor bizony nincsen mit előadnom a szerelemről” – mondja Nádas Péter. Azt már említettem, hogy aki a szerelmet tanulni akarja, az mindig csak tanuló marad. Azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a szerelmesek más nyelven, néha szavak nélkül kommunikálnak. S ha igaza van Petőfinnek, aki azt mondja: „A szerelem mindent pótol, s a szerelmet / Nem pótolja semmi” – akkor a hatalom megint csak hoppon marad, mert semmennyi pénzzel nem lehet pótolni, megvenni a szerelmet.

De létezik-e még ilyen szerelem, amiről itt most beszélni próbálok? Ártatlan, tiszta, politikamentes. Vajon csak a régi, itt maradt tárgyak, képek emlékei ébresztenek bennem ilyen érzéseket, vagy valami olyasmiről van szó, amit a világ teremtésekor örök időkre belénk programoztak? Vagy épp akkor, amikor ezt tette, könnyelmű volt az Isten is. Kreatív. Meglehet boldogtalan. A halálát bejelentő filozófus mondta: azért van művészet, hogy bele ne pusztuljunk az igazságba. Hogy miért van szerelem? Választ erre úgy kapunk, ha szerelmünkkel szólítunk meg valakit. A hatalomnak itt nincs mit keresnie.

Akinek az ég

Mielőtt befalazták volna a Futaki úti temetőn át vezető mellékutak bejáratát, a rövidebb táv miatt gyakran ott mentem a limáni piacra. Olyan valakiként, aki már csak albérlőként tudja elképzelni életét, többször arra gondoltam, vajon halálom után lesz-e egy kis parcella, földdarab számomra, ha már életemben nem számíthatok rá. Aztán ráakadtam egy mondatra *A pillangó álma* című régi kínai bölcsességeket tartalmazó könyvecskében. Így hangzik: „Akinek az ég életet ad, annak a Föld gondoskodik sírról.” Egészen megkönnyebbültem.

Nemrég otthon jártam szüleimnél Székelykevény. Régi szobámban, régi könyveim között lapozgattam. Előkerült Marx is. Az utóbbi időben ismét divatba jött. Pár évvel ezelőtt sikerült valahogy eljutnom Bécsbe. Az egyik nagy könyvesbolt kirakatában legalább húsz Marx-könyv volt kiállítva. Le is fényképeztem. Otthon a *Gazdasági-filozófiai kéziratok* című fiatalkori művét kezdtem el olvasgatni. Az egyik bekezdés arról szól, hogy az ember visszatér a barlanglakáshoz, „de elidegenült, ellenséges alakban tér vissza hozzá”. „A vadember a maga barlangjában [...] nem érzi magát idegenebbül, vagyis jobban mondva oly otthonosan érzi magát, mint hal a vízben – írja Marx. – De a szegény ember pincelakása ellenséges valami, idegen hatalomként magához kötő lakás, amely csak akkor adja oda magát neki, ha ő vérverítékét adja oda érte...” Marx szerint az ember ezt nem tekintheti honának, „ahol azt mondhatná, itt itthon vagyok”. A székelykeveiek részben saját írójuknak tekintik Tamási Áront. Táblára is vésték, és a templomudvarban elhelyezték a táblát a következő mondattal: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” Ezt már korábban is mondtam, ilyen gondolata csak olyan embernek támadhat, aki nincs otthon. Tamási Áron sem volt otthon.

Ha már nem teremthetünk otthont, ha már nem mondhatjuk, hogy itt itthon vagyunk, akkor egy kis ládában, dobozkában kezdjük gyűjtögetni értékeinket, vagy csak egyszerűen bölcsességre törekszünk. Ám mi van, ha jön a rabló? Ismét az említett kínai könyvecske egyik története figyelmeztet. „A ládákat felfeszítő, dobozkákban kotorászó, szelencéket feltörő tolvajok ellen lakatokkal és reteszekkel védekezünk – a világ így okosnak mond minket. Ám ha jön a rabló, és hátára veszi ládáinkat, elviszi dobozkáinkat, felkapja szelencéinket”, mi van akkor, akit „okosnak mondtak, csak a nagy rablónak gyűjtögetett” vajon? „És akit bölcsnek tartanak, az

talán nem a nagy rablónak kuporgat-e?” Ez a gondolatmenet aztán végleg lehűtött.

Mivel albérleti szobám is könyvekkel van tele, csak tőlük várhatok segítségét. Egy kortárs indiai közgazdász, az 1998-as közgazdasági Nobel-díjas Amartya Sen egyik könyve akadt a kezembe. De úgy látszik, hiába fordulok mai szerzőkhöz, a régiek szólnak hozzám. Amartya Sen egy időszámításunk előtti hetedik századból való szanszkrit mesével fejti ki gondolatait. Egy férj és feleség arról beszélgetnek, hogyan lehetnének gazdagabbak. Végül ez lesz a végső kérdés. „Mennyiben segítene a vagyon, hogy megkaphassák, amit akarnak?” Miután rájönnek, hogy ez nem tené őket halhatatlanná, azt kérdezik, mihez kezdjenek azzal, amitől nem lesznek halhatatlanok. Amartya Sen szerint „a kérdés nem az, hogy élhetünk-e örökké [...], hanem az, hogy élhetünk-e valóban sokáig, és hogy ez az élet jó-e (s nem nyomorban és szabadságunktól megfosztva telik).”

Néhány évtizeddel ezelőtt mesélte nővérem: az orvosnál egy aggasztóan azt mondták, jobb volna, ha már meghalna, s nem csinálna ott fönnakadást. Azt válaszolta, meghalna, de az Isten sehogyan sem akarja magához venni. Lehet, hogy még hiányzott az a darab földcseske.

Egy jó kép

Egy jó kép száz szóval is fölér – szokták mondani –, de néha egy szó is sok. Mennyi kárt okozhat egy kép, ha egy szóval is elronthatunk mindent. Hozzá kell szoknunk ahhoz, hogy a fényképeket se vegyük komolyan, kételkedjünk abban, amit látunk, különben következtetéseink itt is hamisak lesznek, és rossz döntések sorát indíthatják el.

Tudjuk, a képhamisításnak külön története van. Számítógépes programokkal ma ezt a tökélyig fejlesztették, noha állítólag léteznek programok, amelyekkel kideríthető, hogy történt-e a fényképen beavatkozás. Természetesen mire ez kiderül, a fényképész, illetve a megrendelő már elérte célját. „Bizonyos Eugène Appert párizsi fotográfus azzal írta be nevét a fényképészet történetébe, hogy a kommun leverése után – az új rend iránt érzett rokonszenvétől vezetettve – összemásolással hamisított bizonyítékokat szolgáltatott a hatóságoknak a kommunárok kivégzéséről.” 1871 óta számtalan hamisítás történt, de számtalan esetben közönséges fényképek

is életeket tettek tönkre.

Egy olyan világban, amelyben egyre inkább a képek veszik át az emberek közötti kommunikáció szerepét, ez még gyakoribbá válik. Mint a szavak esetében is, meg kell tanulnunk fölismerni, hogy mi a hiteles. Ezt pedig csak úgy tanulhatjuk meg, ha megpróbálunk autentikus, hamisítatlan életet élni. Ha ez sikerülne, akkor a hazug szó és a hamis kép is egyszerűen lepörögne rólunk. Sajnos, a mai világban ez szinte lehetetlen.

Mivel a fénykép a valóságnak csak egy kis kockáját mutatja meg, nem tudhatjuk, mi van azon a kockán, kereten kívül. Már ennek alapján állíthatjuk, hogy az nem a teljes igazság. Az óvatosabb és a karrierista politikusok például arra is vigyáznak, hogy kivel ne fényképezzék le őket még véletlenül sem. Hűtlen férjek és feleségek is vigyáznak erre, bár nem mindig sikerül. Egy véletlenül, vagy szándékosan megörökített pillanat aztán elronthatja az egész életünket. Mint ahogy egy újságcikk, egy rádiós jelentés vagy egy televíziós felvétel is.

Végezetül jelent az is, ha már nem hiszünk semmiben sem, ha saját szemünknek, saját fülünknek sem hiszünk. Ilyenkor iránytű nélkül maradjunk, hiába van az orrunk előtt a mindentudó internet és a legelrejtettebb zugba is elvezető GPS. Bolyongunk tanácstalanul.

Azt gondolom, hogy még mindig egy jó költemény, regény, színmű, film vagy éppen egy jó fénykép segíthet a legjobban ilyen esetben. Az igazi alkotó nem hiszi, hogy birtokában van az örök igazság, nem akar örök igazságokat másokra kényszeríteni. De az a kis kocka, bekeretezett vászon autentikus életet tár elénk. Következtetéseink nem lesznek hamisak. Különben az utóbbi időben Jang Csü kínai bölcs következtetése érintett meg a legjobban. Jang Csü, aki időszámításunk előtt az ötödik században élt, ezt mondta: „Jó cselekedetet nem a hírnév kedvéért teszünk, mégis hírnév követi azt. A hírnév független az előnyöktől, mégis előnyök járnak vele. Az előnyöknek semmi közük a civakodáshoz, mégis folyton civakodnak miattuk. Ezért ki nemes, óvakodik attól, hogy jót cselekedjen.” Kinek jutna eszébe egy ilyen gondolatsor a XXI. században?

